

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ 1204

«Τότε κουβέντιασαν εκείνοι του στρατού και αποφάσισαν για το πώς θα δρούσαν. Μίλησαν πολύ και είπαν διάφορες γνώμες· αλλά τελικά αποφάσισαν, αν έδινε ο Θεός και μπιάνανε με τη βία στην πόλη, όλα τα λάφυρα που θα 'βρισκαν εκεί να τα μάζεψαν σε μια μεριά και να τα μοιραζόντουσαν μεταξύ τους όπως θα 'πρεπε. Και αν γινόντουσαν κύριοι της πόλης, να διάλεγαν έξι ανθρώπους απ' τους Φράγκους και έξι από τους Βενετούς· και εκείνοι θα ορκιζόντουσαν στα Ευαγγέλια πως θα διάλεγαν για αυτοκράτορα κείνον που θα έβριαν πως θα 'ναι ο πιο κατάλληλος για τη χώρα. Και κείνος που θα γινόταν αυτοκράτορας με την εκλογή τους, θα κράταγε το ένα τέταρτο από τα κατακτημένα και μέσα στην πόλη και έξω απ' αυτή και θα κράταγε το παλάτι του Βουκολέοντα και κείνο των Βλαχερνών. Και τα τρία τέταρτα θα τα χώριζαν στη μέση, τα μισά για τους Βενετούς και τα μισά για κείνους του στρατού. Και τότε θα παίρνανε δώδεκα απ' τους πιο σοφούς του στρατού των προσκυνητών και δώδεκα απ' τους Βενετούς· και κείνοι θα μοίραζαν τα φέουδα και τις ιδιοκτησίες στους ανθρώπους και θα όριζαν τις υπηρεσίες που θα 'πρεπε να προσφέρουν στον αυτοκράτορα.» (Βιλλαρδουίνος, § 234)

«Έτσι κλείστηκε αυτή η συμφωνία και ορκίστηκε και το ένα μέρος και το άλλο, και οι Φράγκοι και οι Βενετοί...» (Βιλλαρδουίνος, § 235)

Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΔΑΦΩΝ ΤΗΣ ΡΩΜΑΝΙΑΣ τον Μάρτιο του 1204 έθεσε τις βάσεις για την κατάκτηση του χώρου, κυρίως όμως καθόρισε τις ισορροπίες μεταξύ όλων όσων είχαν συμμετάσχει στην Δ' σταυροφορία. Έτσι, διαχώρισε από τη μια τους Φράγκους σταυροφόρους και από την άλλη τη Βενετία, και προσδιόρισε τα μερίδιά τους από τη «λεία». Η εικόνα που παρέχει η Διανομή δεν είναι ακριβώς ίδια με την εικόνα των λατινικών κυριαρχιών στον ελληνικό χώρο μερικές δεκαετίες αργότερα. Αλλαγές στα πρόσωπα και τους χώρους που τους αναλογούσαν είχαν επέλθει ήδη από την έναρξη της κατάκτησης μετά από συμφωνίες των ίδιων των σταυροφόρων. Στη διάρκεια του 13ου αιώνα ο αγώνας για κατάκτηση και κυριαρχία στον χώρο, καθώς και για τη δια-

τήρηση των πολιτικών ισορροπιών και των σχέσεων υποτέλειας μεταξύ των κατά τόπους Λατίνων ηγεμόνων ήταν σκληρός. Πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές αδυναμίες οδήγησαν πολλά από τα λατινικά, και κυρίως φραγκικά, κράτη στην εξαφάνισή τους, ενώ σημαντικό ρόλο στην αλλαγή του τοπίου της λατινικής κυριαρχίας έπαιξε αναμφισβήτητα η δημιουργία του κράτους της Ηπείρου και της αυτοκρατορίας της Νίκαιας μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1204, καθώς και η ανακατάληψη της πρωτεύουσας το 1261 από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο.

Πα τους σταυροφόρους, οι οποίοι ξαφνικά βρέθηκαν διεκδικητές και μελλοντικοί ηγεμόνες κρατιδίων, το βασικότερο πρόβλημα δεν ήταν η κατάκτηση ενός χώρου σε αδυναμία αντίστασης, αλλά η οργάνωση και η διατήρησή του. Και είναι αλήθεια ότι σε βάθος χρόνου πολύ λίγοι από αυτούς τα κατάφεραν.

Η κατάκτηση του χώρου

«Τότε άρχισαν να μοιάζουν τη χώρα. Οι Βενετοί πήραν το μεριδί τους και ο στρατός των προσκυνητών το υπόλοιπο. Και όταν ο καθένας πήρε τη γη του, η πλεονεξία που τόσο κακό είχε προκαλέσει, δεν τους άφησε σε ησυχία: αλλά ο καθένας άρχισε να κάνει κακό στη γη του, άλλος περισσότερο, άλλος λιγότερο και οι Έλληνες άρχισαν να τους μισούν και να τους βλέπουν με άσχημο μάτι». (Βιλλαρδουίνος, § 303)

«και τότε άρχισαν τον πόλεμο κατά των Ελλήνων». (Βιλλαρδουίνος, § 305)

Την άλωση της Κωνσταντινούπολης (13 Απριλίου 1204) ακολούθησαν η ανακήρυξη του Λατίνου αυτοκράτορα (εκλογή: 9 Μαΐου, στέψη: 16 Μαΐου), η επικύρωση της Διανομής (Αύγουστος) και η επίσημη παραχώρηση των εδαφών της Ρωμανίας στους δικαιούχους (Σεπτέμβριος). Ο σταυροφορικός στρατός διασπασμένος σε επιμέρους τμήματα και με αρχηγούς σε καθένα από αυτά τους διεκδικητές ηγεμονιών ξεχύθηκε στην ελληνική χερσόνησο για να καταλάβει όσα του αναλογούσαν. Αν η ταυτότητα του εχθρού σημαίνει κάτι διαφορετικό, τότε θα λέγαμε ότι ο ελληνικός πληθυσμός δεν ήταν η πρώτη φορά που αντιμετώπιζε έναν εχθρό προερχόμενο από τη χριστιανική Δύση. Από τα τέλη του 11ου αιώνα μέχρι και τα τέλη του 12ου, λίγο πριν από το καταλυτικό 1204, οι Νορμανδοί του Ροβέρτου Πσκάροδου και του γιου του Βοημούνδου είχαν λεηλατήσει ή καταλάβει πολλές περιοχές της κεντρικής και βόρειας ελληνικής χερσονήσου, ενώ είχαν απειλήσει την ίδια την πρωτεύουσα Κωνσταντινούπολη. Το γεγονός λοιπόν ότι στα τέλη του 1204 άρχισαν να φτάνουν οι χριστιανοί σταυροφόροι ως νέοι κατα-

κηττές δεν εξέπληξε τον πληθυσμό. Τότε, η νορμανδική απειλή είχε εν μέρει και κατά τόπους αντιμετωπιστεί με επιτυχία από το οργανωμένο ακόμη βυζαντινό κράτος, το οποίο και κατόρθωσε τελικά να εξουδετερώσει τον αντίπαλο. Τώρα, το χάος που είχε επικρατήσει μετά την κατάρρευση της πρωτεύουσας και της κεντρικής εξουσίας αποδυνάμωσε πλήρως, εκτός συγκεκριμένων εξαιρέσεων, την αντίσταση του πληθυσμού απέναντι στον σταυροφορικό στρατό. Έτσι, μέσα στα επόμενα λίγα χρόνια όλοι οι διεκδικητές είχαν καταλάβει το μεγαλύτερο μέρος από τη γη τους και είχαν εγκατασταθεί εκεί ως ηγεμόνες άλλοτε μικρότερων και άλλοτε μεγαλύτερων κρατιδίων.

Οι μορφές αντίστασης του πληθυσμού ποίκιλλαν τόσο κατά τη διάρκεια των κατακτητικών επιχειρήσεων, όσο και στη συνέχεια μετά την κατάκτηση και την ίδρυση των λατινικών ηγεμονιών. Ποίκιλλαν επίσης ανάλογα με τον κατακτητή και τον τρόπο που τους αντιμετώπισε, ή ακόμη ανάλογα με τις τοπικές πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Σαφής διαφορά στον τρόπο κατάκτησης παρατηρείται ανάμεσα στους δύο κύριους πόλους της λατινικής κυριαρχίας στον ελληνικό χώρο, τους Φράγκους δηλαδή σταυροφόρους και τη Βενετία. Οι πρώτοι ως κατακτητικός στρατός διεκδίκησε και κατέλαβε με τα όπλα τις, σχεδόν άγνωστες γι' αυτούς, περιοχές που τους είχαν «τύχει», ενώ η δεύτερη με πολιτικό σχεδιασμό απέκτησε, ύστερα από έξυπνες συμφωνίες, το δικαίωμα κατάκτησης των σημείων ακριβώς που την ενδιέφεραν, αντιμετωπίζοντας μάλιστα τον χώρο και τους κατοίκους του με την απαιτούμενη σοβαρότητα για μια μακροχρόνια και επιτυχημένη κυριαρχία.

Στην ίδια ακριβώς διαφορά οφείλεται από την άλλη και η αντιμετώπιση του ντόπιου πληθυσμού από τους νέους κυρίαρχους. Οι Φράγκοι ηγεμόνες δεν προσπάθησαν να θίξουν σημαντικά τη θέση τόσο του απλού πληθυσμού όσο και των τοπικών «αρχόντων» και της Εκκλησίας, αντιλαμβανόμενοι την αριθμητική τους υστέρηση και θέλοντας να αποφύγουν μεγάλες αντιδράσεις. Αντίθετα, η Βενετία προσπάθησε αρχικά, και κυρίως στην Κρήτη, να διαχωρίσει και να απομονώσει τον ντόπιο πληθυσμό μαζί με την άρχουσα τάξη του και την Εκκλησία, προωθώντας τους δικούς της ανθρώπους τόσο στην εξουσία όσο και στην ανώτερη κοινωνική τάξη των γαιοκτημόνων, και αντικαθιστώντας την ορθόδοξη με τη λατινική Εκκλησία. Η μερική επιτυχία ενός τέτοιου σχεδίου στην Κρήτη κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα, εξαιτίας της δυναμικής αντίδρασης των ντόπιων γαιοκτημόνων, έδωσε την ευκαιρία στη Βενετία να αποφύγει ανάλογα λάθη κατά την οργάνωση των μελλοντικών της αποικιών. Ωστόσο η διπλωματικότητά της και η στέρεη και ξεκάθαρη πολιτική της στο θέμα της οργάνωσης των αποικιών της, καθώς επίσης και ο σχεδόν απόλυτος έλεγχος από την κεντρική εξουσία της

μητρόπολης, ωφέλησε τόσο το ίδιο το βενετικό κράτος στο σύνολό του, όσο και κάθε αποικία ξεχωριστά. Οι βενετικές αποικίες στον ελληνικό χώρο όχι μόνο επιβίωσαν για πολλούς αιώνες, αλλά γνώρισαν και ιδιαίτερη οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη. Αντίθετα, όσα από τα φραγκικά κράτη κατάφεραν να επιβιώσουν αντιμετώπιζαν σοβαρά πολιτικά προβλήματα ήδη από τα μέσα του 13ου αιώνα, γεγονός που τα ανάγκασε να στραφούν πολύ γρήγορα σε ισχυρούς επικυρίαρχους που θα τα στηρίζαν. Σταδιακά και μέχρι τις αρχές του 15ου αιώνα τα φραγκικά κράτη του ελληνικού χώρου είχαν όλα εξαφανιστεί.

Όταν τον Οκτώβριο του 1204 οι σταυροφόροι ξεκίνησαν να κατακτήσουν τα εδάφη της Ρωμανίας η αντίσταση των Ελλήνων και των υπόλοιπων κατοίκων έμοιαζε σχεδόν ανύπαρκτη. Η Θεσσαλονίκη παραδόθηκε στον Βονιφάτιο τον Μομφερρατικό, ο οποίος ανακηρύχτηκε βασιλιάς, και συνέχισε την προέλασή του προς την κεντρική και νότια Ελλάδα, αφού πρώτα κατέλαβε και δύο άλλες σημαντικές πόλεις της Μακεδονίας, τις Σέρρες και τη Βέροια. Η μικρή αντίσταση που συνάντησε στις Θερμοπύλες από τον «άρχοντα» του Ναυπλίου και της Κορίνθου Λέοντα Σγουρό, ο οποίος είχε επεκτείνει την κυριαρχία του μέχρι τη Βοιωτία, αντιμετωπίστηκε εύκολα και τον Οκτώβριο ο Βονιφάτιος έφτασε στην Αθήνα. Τις περιοχές που είχε καταλάβει τις παραχώρησε ως φέουδα σε Λομβαρδούς και Βουργούνδιους βαρόνους που τον ακολουθούσαν.

Η πρώτη σοβαρή αντίσταση που αντιμετώπισαν οι σταυροφόροι ήταν ο ηγεμόνας των Βουλγάρων Ιωαννίτζης, ο οποίος υποστήριξε με ιδιοτελείς σκοπούς τον ελληνικό πληθυσμό της Θράκης και της Μακεδονίας. Ένας λάθος διπλωματικός χειρισμός του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βαλδουίνου, ο οποίος απέρριψε την πρόταση του Βούλγαρου ηγεμόνα για συμμαχία, μετέτρεψε ένα μελλοντικό σύμμαχο σε εχθρό. Οι Βούλγαροι μαζί με τους Έλληνες, λεηλατώντας πόλεις και περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης και απειλώντας τη Θεσσαλονίκη, ανάγκασαν τόσο τον Βαλδουίνο όσο και τον Βονιφάτιο, να εγκαταλείψουν τις επιχειρήσεις τους στη Μικρά Ασία και στη νότια Ελλάδα αντίστοιχα, και να επιστρέψουν στη Θράκη για να αντιμετωπίσουν την οργανωμένη και ισχυρή αντίσταση. Ο Ιωαννίτζης στάθηκε μοιραίος τόσο για τον ίδιο τον Βαλδουίνο, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε μετά την ήττα του στην Αδριανούπολη (Απρίλιος 1205) και πέθανε στην αιχμαλωσία, όσο και για τον Βονιφάτιο τον Μομφερρατικό δύο περίπου χρόνια αργότερα, ο οποίος σκοτώθηκε σε βουλγαρική ενέδρα (Σεπτέμβριος 1207). Ωστόσο, ο αιφνίδιος θάνατος και του ίδιου του Ιωαννίτζη ύστερα από αρρώστια (Οκτώβριος 1207) απάλλαξε τους σταυροφόρους από έναν ισχυρό αντίπαλο που απειλούσε την κυριαρχία τους τόσο στη βόρεια Ελλάδα όσο και στην ίδια την Κωνσταντινούπολη.

Η κατάκτηση της Πελοποννήσου, ενώ άρχισε από τον Γοδεφρείδο Βιλλαδουίνο με τη συνεργασία τοπικού Έλληνα άρχοντα της Μεθώνης, μετά τον θάνατο του τελευταίου και την άρνηση του γιου του να βοηθήσει, συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της με τη συνεργασία του Φράγκου Γουλιέλμου de Champlitte. Ούτε οι ελληνικές δυνάμεις στη νότια και κεντρική Πελοπόννησο ούτε εκείνες του Λέοντα Σγουρού στη βορειοανατολική κατόρθωσαν να αποτρέψουν τελικά τη φραγκική κατάκτηση. Τα νησιά τόσο του Αιγαίου όσο και του Ιονίου φαίνεται να μην έφεραν σχεδόν καμιά αντίσταση στους Φράγκους ή τους Ιταλούς κατακτητές τους.

Μέσα στην πρώτη δεκαετία του 13ου αιώνα είχε κατά το μεγαλύτερο μέρος ολοκληρωθεί η φραγκική κατάκτηση του ελληνικού χώρου και είχαν αναδειχθεί τα φραγκικά και ιταλικά κρατίδια. Ωστόσο ο χάρτης των κρατιδίων αυτών δεν ταυτίζεται απόλυτα με εκείνον της *Διανομής* (Κατανομής) των εδαφών της Ρωμανίας. Νεότερες συμφωνίες μεταξύ των σταυροφόρων ή τυχαία γεγονότα είχαν επιφέρει πολλές αλλαγές, οι οποίες συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα και μέχρι τις αρχές του 14ου αιώνα, κάτω όμως από άλλες συνθήκες και για άλλους λόγους.

Οι Λατίνοι κυρίαρχοι

Η κυριαρχία των Λατίνων απλώθηκε σε ολόκληρη σχεδόν την ελληνική χερσόνησο, από τη Μακεδονία μέχρι την Κρήτη και από το βόρειο Ιόνιο μέχρι το νοτιοανατολικό Αιγαίο και την Κύπρο. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται εκπρόσωποι ενός πλήθους κρατών, πόλεων και περιοχών της κεντροδυτικής Ευρώπης, οι οποίοι κυρίαρχησαν μετά το 1204 για μικρά ή μεγάλα χρονικά διαστήματα σε κάποια περιοχή του ελληνικού χώρου. Πολύ σχηματικά οι περισσότεροι από αυτούς θα μπορούσαν να καταταχθούν σε δύο μεγάλες ομάδες, τους γαλλόφωνους (περιοχές της πρώην αυτοκρατορίας του Καρλομάγνου) και τους ιταλόφωνους (Βενετοί, Γενουάτες και οικογένειες από άλλες ιταλικές πόλεις), ενώ είναι απαραίτητο επίσης να διακριθούν όσοι αναδείχτηκαν ηγεμόνες κρατιδίων στο πλαίσιο της Δ' Σταυροφορίας και της Διανομής των εδαφών της Ρωμανίας, και όσοι επωφελήθηκαν από τις συγκυρίες στην περιοχή κατά τα ταραγμένα χρόνια του 13ου και 14ου αι. και κατέλαβαν περιοχές. Στην ανάμειξη κατακτητών που δεν είχαν συμμετάσχει στην σταυροφορία, καθώς και στην ισχυροποίηση των ελληνικών κρατών που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της βυζαντινής αυτοκρατορίας (αυτοκρατορία της Νίκαιας, κράτος της Ηπείρου) οφείλονται εξάλλου και οι διαφορές που εμφανίζονται ανάμεσα στην εικόνα της λατινικής κυριαρχίας, όπως αυτή παρουσιάζεται στη Διανομή των εδαφών της Ρωμανίας, και σε εκείνη που τελικά επικράτησε.

Από αυτούς που συμμετείχαν στη σταυροφορία και είχαν δικαίωμα στη διανομή των εδαφών της Ρωμανίας δύο ήταν οι κύριες πλευρές, οι σταυροφόροι, που προέρχονταν από περιοχές της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Λομβαρδίας, της Φλάνδρας και της βόρειας Ιταλίας, και οι Βενετοί. Τα μερίδια ωστόσο ήταν τρία, το ένα από τα οποία ανήκε στον Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, όποιος κι αν ήταν αυτός, ενώ τα υπόλοιπα δύο μοιράζονταν ανάμεσα στο υπόλοιπο σώμα των σταυροφόρων και τη Βενετία. Αυτοκράτορας αναδείχτηκε ο Βαλδουίνος της Φλάνδρας, ενώ τους υπόλοιπους σταυροφόρους συσπείρωσε γύρω του ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός. Η Βενετία με δικό της ξεχωριστό μερίδιο ενήργησε ανεξάρτητα.

Στην περιοχή της Θράκης μερίδιο απέκτησαν όλες οι παραπάνω πλευρές, τόσο δηλαδή ο αυτοκράτορας όσο και οι υπόλοιποι σταυροφόροι και οι Βενετοί. Όλοι επίσης έλαβαν χώρους ή περιοχές μέσα στην ίδια την Κωνσταντινούπολη. Από το μερίδιο της Μικράς Ασίας, ο Λατίνος αυτοκράτορας Ερρίκος της Φλάνδρας κατόρθωσε να διατηρήσει μετά τη συνθήκη του 1214 με τον Θεόδωρο Λάσκαρι της Νίκαιας μόνο τη Βιθυνία και τις βορειοδυτικές ακτές της μικρασιατικής χερσονήσου μέχρι το Αδραμύττιο στα νότια, ενώ κανένα από τα νησιά του βόρειου και βορειοανατολικού Αιγαίου που του είχε επικυρώσει η Διανομή δεν περιήλθε ποτέ στα χέρια του. Στις περιοχές αυτές μορφοποιήθηκε πολύ γρήγορα η αυτοκρατορία της Νίκαιας, η οποία έμελλε να ανασυστήσει και το βυζαντινό κράτος, εκδιώκοντας τους Λατίνους από την Κωνσταντινούπολη.

Από τους σταυροφόρους ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός, το αντίπαλο δέος του αυτοκράτορα Βαλδουίνου της Φλάνδρας, κατόρθωσε από το μερίδιο που του είχε επικυρώσει η Διανομή να ιδρύσει το βασίλειο της Θεσσαλονίκης, και να εγκαταστήσει στην κεντρική και νότια Ελλάδα τους σταυροφόρους αξιωματούχους που τον ακολουθούσαν, ιδρύοντας μικρές ηγεμονίες υπό την επικυριαρχία του. Στο πλαίσιο αυτό ιδρύθηκε η μαρκιονία της Βοδονίτσας από τον Ιταλό Γκι Παλαβιτσίνι, η βαρονία των Σαλώνων από τον Γάλλο Θωμά de Stromoncourt, το κρατίδιο της Λάρισας και του Αλμυρού από τον Λομβαρδό Γουλιέλμο τον επονομαζόμενο Λαρισαίο, το κρατίδιο στο Βελεστίνο από τον Γερμανό Bertold von Katzalnbogen, και τέλος το δουκάτο των Αθηνών από τον Γάλλο Όθωνα Δελαρός (de la Roche). Οι ηγεμονίες αυτές, οι οποίες είχαν λάβει τη μορφή φεουδαρχικής παραχώρησης, αποδεικνύουν τις υπερβολικές φιλοδοξίες του Βονιφάτιου για μια εκτεταμένη ηγεμονία υπό την αρχηγία του. Τα γεγονότα ωστόσο που ακολούθησαν, καθώς και ο πρόωρος θάνατός του, ακύρωσαν τα σχέδια αυτά. Μέχρι το 1224 όλα τα παραπάνω κρατίδια, τα οποία ο Βονιφάτιος είχε καταφέρει να συγκροτήσει, είχαν καταλυθεί, εκτός από το δουκάτο των Αθηνών. Ο

Βονιφάτιος, ήδη πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και βέβαια εκτός του πλαισίου της Διανομής, είχε κατορθώσει να εξασφαλίσει την Κρήτη, την οποία ύστερα από διαπραγματεύσεις πούλησε την ίδια χρονιά (Αύγουστος 1204) στη Βενετία.

Ένας εκπρόσωπος μιας άλλης μεγάλης γαλλικής οικογένειας, ο Γοδεφρείδος Βιλλαρδουίνος, ο οποίος συμμετείχε στη σταυροφορία, ενεπλάκη συμπτωματικά στην κατάκτηση τμήματος του ελληνικού χώρου. Με τη βοήθεια του επίσης Γάλλου Γουλιέλμου de Champlitte κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Πελοποννήσου μετά από την άδεια του Βονιφάτιου του Μομφερρατικού, στον οποίο σύμφωνα με τη *Διανομή* ανήκε η κεντρική και ανατολική Πελοπόννησος. Το θέμα της κυριαρχίας της βόρειας και δυτικής ακτής, που ανήκε στη Βενετία, διευθετήθηκε με τη γνωστή συνθήκη της Σαπιέντζας (1209) μεταξύ των δύο πλευρών. Πολύ γρήγορα, μετά την αποχώρηση του Γουλιέλμου de Champlitte, η οικογένεια των Βιλλαρδουίνων επιβλήθηκε ως μόνη κυρίαρχη στην Πελοπόννησο μέχρι και τα τέλη του 13ου αιώνα, ενώ απόγονοί της βρίσκονταν στην εξουσία και κατά τη διάρκεια του 14ου αιώνα υπό την επικυριαρχία του βασιλικού οίκου των Γάλλων Ανδεγαυών.

Ένα από τα σημαντικότερα μερίδια της Διανομής των εδαφών της Ρωμανίας ήταν εκείνο της Βενετίας, το οποίο απλωνόταν στις περιοχές της Αλβανίας, της δυτικής Ελλάδας από την Ήπειρο μέχρι την Αιτωλοακαρνανία (με φυσικό όριο την Πίνδο), σε τμήματα της δυτικής Πελοποννήσου, στα νησιά του Ιονίου και σε κάποια νησιά του Αιγαίου. Το κράτος όμως της Ηπείρου που δημιουργήθηκε σε μεγάλο τμήμα των περιοχών αυτών ακύρωσε την εγκατάσταση εκεί των Βενετών ή τους εκδίωξε ό,που ήταν ήδη εγκατεστημένοι. Έτσι, το Δυρράχιο και η Κέρκυρα, η οποία είχε παραχωρηθεί από την ίδια τη Βενετία το 1207 σε δέκα ευγενείς πολίτες της, καταλήφθηκαν το 1215 από τον Μιχαήλ Δούκα της Ηπείρου. Ωστόσο σημεία των δυτικών ακτών, καθώς και όλα τα νησιά του Ιονίου έμελλε να περιέλθουν πολύ αργότερα και σταδιακά στη Βενετία, και να αποτελέσουν σημαντικές και μακρόβιες αποικίες. Από τα τμήματα της Πελοποννήσου που της αναλογούσαν, ύστερα από συμφωνία με τον ηγεμόνα της Αχαΐας, η Βενετία, με τη γνωστή συνθήκη της Σαπιέντζας το 1209, πήρε τα σημαντικά λιμάνια της Μεθώνης και της Κορώνης, και εξασφάλισε εμπορικά προνόμια σε άλλα λιμάνια και περιοχές της Πελοποννήσου. Και εδώ όμως, όπως και στο Ιόνιο, η Βενετία κατόρθωσε πολύ αργότερα να καταλάβει τρεις σημαντικές πελοποννησιακές πόλεις, το Άργος (1388), το Ναύπλιο (1389) και τη Μονεμβασιά (1460).

Η Αίγινα και η Σαλαμίνα που είχαν παραχωρηθεί στη Βενετία με τη Διανομή δεν περιήλθαν ποτέ στα χέρια της. Αντίθετα, η Εύβοια και οι Κυκλάδες έγι-

ναν αποικίες υπό την άμεση ή έμμεση εξάρτησή της. Γύρω στο 1207 με εξουσιοδότηση της Βενετίας ο ευγενής Μάρκος Σανούδος μαζί με μέλη πολλών και σημαντικών βενετικών οικογενειών οργάνωσαν εκστρατεία και κατέλαβαν τις Κυκλάδες και άλλα νησιά του Αιγαίου. Η Εύβοια καταλήφθηκε το 1205 από τον Βονιφάτιο τον Μομφερατικό, ο οποίος την παραχώρησε στη συνέχεια σε τρεις ευγενείς από τη Βερόνα, τους λεγόμενους *τριτημόριους* (*terzieri*). Το νησί βρέθηκε πρώτα στην υποτέλεια της Βενετίας και πολύ αργότερα (1390) στην κατοχή της. Σημαντικό σημείο βενετικού ελέγχου αποτέλεσαν επίσης τα νησιά των Κυθήρων και των Αντικυθήρων, τα οποία είχαν περιέλθει στις αρχές του 13ου αιώνα στις οικογένειες των Βενιέρ και Βιάρο αντίστοιχα.

Στα τέλη, λοιπόν, του 13ου αιώνα οι Βενετοί κατείχαν την Κρήτη, τη Μεθώνη και την Κορώνη, ενώ έλεγχαν το δουκάτο του Αιγαίου (Νάξος, Πάρος, Αντίπαρος, Ίος, Κύθνος, Σίφνος και Μήλος), και τα νησιά Άνδρο, Τήνο, Μύκονο, Σκύρο, Σκόπελο, Σκιάθο, Σέριφο, Κέα, Αμοργό, Σαντορίνη, Ανάφη, Κάρπαθο, Αστυπάλαια, Λήμνο, Κύθηρα και Αντικύθηρα. Με εξαίρεση την Κρήτη, επρόκειτο για λιμάνια με περιορισμένη ενδοχώρα ή μικρά νησιά, τα οποία όμως βρίσκονταν σε σημαντικά σημεία για τη διευκόλυνση του εμπορίου της. Σε όλα τα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί και η σημαντική θέση της Βενετίας στην ίδια την Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια της λατινικής αυτοκρατορίας, αλλά και μετά την ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, χάρη στις αποβάθρες και τους χώρους που διέθετε εκεί, αλλά κυρίως χάρη στα σημαντικά εμπορικά προνόμια που συνέχισε να απολαμβάνει μέχρι και το οριστικό τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η βενετική παρουσία στον ελληνικό χώρο, η οποία είχε ξεκινήσει ήδη από τον 10ο αιώνα, εδραιώθηκε με την Δ' Σταυροφορία, ενώ η εξέλιξή της κατά τους επόμενους αιώνες υπήρξε ακόμη πιο εντυπωσιακή. Η επικράτειά της, έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά το 1204, παρὰ τις κατά καιρούς απώλειες συνέχισε να ενισχύεται μέχρι και τα τέλη του 15ου αιώνα, ενώ σε κάποια σημεία του ελληνικού χώρου διατηρήθηκε μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα.

Η λατινική ωστόσο παρουσία στον ελληνικό χώρο δεν περιορίστηκε μόνο στις δυνάμεις εκείνες που είχαν λάβει μέρος στην Δ' Σταυροφορία και είχαν αποκτήσει μερίδιο στα εδάφη της Ρωμανίας. Οι συγκυρίες ήδη από τα τέλη του 12ου αιώνα, αλλά και μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, καθώς και μετά την ανακατάληψή της το 1261, ευνόησαν και άλλους δυτικούς προέλευσης κατακτητές να καταλάβουν, άλλοτε για μικρό και άλλοτε για μεγάλο χρονικό διάστημα, τμήματα του ελληνικού χώρου.

Ήδη στα τέλη του 12ου αιώνα κάποιες περιοχές είχαν περιέλθει σε ηγεμόνες ή τυχοδιώκτες από τη Δύση. Το 1191, κατά τη διάρκεια της Γ' Σταυροφορίας η Κύπρος είχε περιέλθει στον βασιλιά της Αγγλίας Ριχάρδο τον Λεοντόκαρδο, ο

οποίος την πούλησε αμέσως στους Ναΐτες Ιππότες, ενώ τον επόμενο χρόνο (1192) μετά την εκδίωξη των Ιπποτών, ο Ριχάρδος την παραχώρησε στον έκπτω βασιλιά του σταυροφορικού κρατιδίου της Ιερουσαλήμ, το γάλλο Γκυ ντε Λουζινιάν (Guy de Lusignan). Με τον τρόπο αυτό άρχισε η φραγκική κυριαρχία των Λουζινιάν στην Κύπρο που διήρκεσε μέχρι τα τέλη του 15ου αιώνα. Στα τέλη επίσης του 12ου αιώνα τα τρία ιόνια νησιά, η Κεφαλονιά, η Ζάκυνθος και η Ιθάκη, είχαν κατακτηθεί από τους Νορμανδούς (1185), οι οποίοι τα παραχώρησαν στον πειρατή Μαργαρίτο, ενώ δέκα χρόνια αργότερα (1195) περιήλθαν στη ναπολιτάνικη οικογένεια των Ορσίνι.

Η ιταλική παρουσία στον ελληνικό χώρο ήταν σημαντική. Εκτός από τη Βενετία, αρχηγοί ηγεμονιών εμφανίζονται οι Γενοβάτες, καθώς και οικογένειες, κυρίως εμπόρων και τραπεζιτών, από άλλες ιταλικές πόλεις. Οι Ορσίνι διατήρησαν τα τρία παραπάνω νησιά του Ιονίου μέχρι το 1335, ενώ πρόσθεσαν στην επικράτειά τους και τη Λευκάδα, την οποία τους παραχώρησε ο δεσπότης της Ηπείρου το 1294. Η φλωρεντινή οικογένεια των Τόκο αντικατέστησε τους Ορσίνι, ύστερα από μικρό χρονικό διάστημα γαλλικής και βενετικής κυριαρχίας, αποκτώντας πρώτα τη Λευκάδα από το Βενετό Γρατιανό Τζόρτζι το 1355, και στη συνέχεια τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά από τους Ανδεγαυούς το 1357. Η ηγεμονία τους διατηρήθηκε μέχρι το 1479. Η ίδια οικογένεια είχε βλέψεις επίσης στην ηγεμονία της Αχαΐας, αλλά παρά τις προσπάθειές της (όπως ο γάμος της κόρης του Κάρολου Τόκου με τον ηγεμόνα της Αχαΐας, οι πολεμικές επιχειρήσεις, η αγορά της Γλαρέντζας) κατά τις πρώτες δεκαετίες του 15ου αιώνα δεν κατάφερε να κυριαρχήσει. Η επίσης φλωρεντινή οικογένεια τραπεζιτών, οι Ατσαγιούλι κυριάρχησε στα τέλη του 14ου και στις πρώτες δεκαετίες του 15ου αιώνα για μικρά διαστήματα τόσο στην ηγεμονία της Αχαΐας όσο και στο δουκάτο των Αθηνών. Οι Ατσαγιούλι απέκτησαν τα πρώτα τους φέουδα στην Πελοπόννησο το 1325 και μέχρι τα τέλη του 14ου αιώνα η θέση τους ενισχύθηκε. Σημαντικότερος όμως ήταν ο ρόλος τους στο δουκάτο των Αθηνών από τα τέλη του 14ου αιώνα και μέχρι την άφιξη των Οθωμανών. Αντικατέστησαν το 1388 τους μέχρι τότε κυρίαρχους Καταλανούς και Ναβαρραίους, και ταυτίστηκαν με την άνθηση της μεσαιωνικής Αθήνας χάρις στην ισορροπημένη διακυβέρνησή τους και την οικονομική πολιτική τους με την παραχώρηση προνομίων στους Φλωρεντινούς εμπόρους. Με εξαίρεση ένα ολιγόχρονο διάστημα (1397-1403) βενετικής κυριαρχίας, οι Ατσαγιούλι παρέμειναν στην Αθήνα μέχρι την πτώση της στους Οθωμανούς το 1456.

Από την Ιταλία επίσης, η ναυτική πόλη της Γένονας, ανταγωνιστής της Βενετίας στην ανατολική Μεσόγειο, κατόρθωσε να ενισχύσει τη θέση της μετά την ανασύσταση της βυζαντινής αυτοκρατορίας και τη συνθήκη του Νυμφαίου το

1261, με την οποία ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος τής παραχώρησε σημαντικά εμπορικά προνόμια, απομακρύνοντας (στην πραγματικότητα προσωρινά) τους Βενετούς. Η θέση των Γενουατών στην περιοχή του Αιγαίου εδραιώθηκε ακόμη περισσότερο στις αρχές του 14ου αιώνα, όταν οι γενονατικές οικογένειες των Τσακαρία και των Γκατιλούζο απέκτησαν τη Χίο και τη Λέσβο αντίστοιχα. Η κυριαρχία των Τζακαρία (Zaccaria) στη Χίο τερατίστηκε το 1329 από τους Βυζαντινούς, αλλά το 1346 η ίδια η Γένουα απέκτησε το νησί και το διατήρησε μέχρι το 1566. Αντίθετα, στη Λέσβο, καθώς και στα νησιά Λήμνο και Θάσο, η οικογένεια Γκατιλούζο (Gattilusio) παρέμεινε ο κυρίαρχος μέχρι το 1462. Η οικογένεια Τσακαρία έμελλε να είναι, εκτός των άλλων, και ο τελευταίος Λατίνος κυρίαρχος στην Πελοπόννησο. Το 1402 ο Τσεντουριόνε Α΄ Τζακαρία (Centurione Zaccaria) κληρονόμησε την ηγεμονία της Αχαΐας από την κόρη του, μετά τον θάνατο του συζύγου της, του αρχηγού των Ναβαρραίων που μέχρι τότε έλεγχαν την ηγεμονία. Ο Τσεντουριόνε Β΄ Τζακαρία ήταν ο τελευταίος Λατίνος ηγεμόνας. Το 1432, με τον θάνατό του ολόκληρη η Πελοπόννησος περιήλθε πλέον σε ελληνικά χέρια, στο δεσποτάτο δηλαδή του Μορέως. Γενουάτες ήταν επίσης κατά διαστήματα οι κύριοι της Ρόδου και των άλλων Δωδεκανήσων κατά το δεύτερο μισό του 13ου αιώνα.

Από τους υπόλοιπους κυρίαρχους ξεχωρίζουν οι Ανδεγαυοί του βασιλείου της Νεάπολης, οι οποίοι είτε ως άμεσοι κυρίαρχοι είτε ως επικυρίαρχοι κάνουν αισθητή την παρουσία τους στον ελληνικό χώρο μέχρι και τα τέλη του 14ου αιώνα. Κατείχαν την Κέρκυρα (1267-1386), την Κεφαλονιά, τη Ζάκυνθο και την Ιθάκη (1335-1357), καθώς και την ηγεμονία της Αχαΐας (1267-1383), ενώ κατά διαστήματα ελέγχουν και σημεία και πόλεις της Αλβανίας και της δυτικής Ελλάδας.

Το καθολικό μοναχικό τάγμα των Ιωαννιτών ιπποτών ή ιπποτών της Μάλτας κατέλαβε τη Ρόδο και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα στις αρχές του 14ου αιώνα ύστερα από συμφωνία με τον τελευταίο Γενουάτη κύριό τους, και διατήρησε τις κτήσεις του αυτές μέχρι το 1522. Οι ίδιοι κατείχαν επίσης για διάστημα πέντε μόλις χρόνων την ηγεμονία της Αχαΐας, όταν το 1376 η Ιωάννα Β΄, βασίλισσα του ανδεγαυικού βασιλείου της Νεάπολης, παραχώρησε τις κτήσεις της στην Πελοπόννησο έναντι 4.000 δουκάτων το χρόνο.

Οι Φράγκοι, οι γαλλόφωνοι δηλαδή Λατίνοι κυρίαρχοι, κατείχαν σημαντικό μερίδιο μέχρι και λίγο μετά τα μέσα του 13ου αιώνα. Από αυτούς προερχόταν ο Λατίνος αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης, ενώ στους κόλπους τους ανήκε και ο άλλος ισχυρός σταυροφόρος, ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός. Οι Γάλλοι Βιλλαρδουίνιοι ίδρυσαν την ηγεμονία της Αχαΐας το 1206 και τη διατήρησαν

μέχρι το 1267. Τους αντικατέστησαν οι γαλλικής επίσης καταγωγής Ανδεγαυοί της Νεάπολης (1267-1383) και στη συνέχεια για κάποιο χρονικό διάστημα η Εταιρεία των στρατιωτών της Ναβάρρας, η οποία αναμείχθηκε την ίδια εποχή και στην ηγεμονία του δουκάτου των Αθηνών. Φράγκοι επίσης ήταν οι ιδρυτές και ηγεμόνες του δουκάτου των Αθηνών, από τις περιοχές του οποίου την Αττική, τη Βοιωτία και τη Μεγαρίδα τις διατήρησαν μέχρι το 1311, ενώ το Άργος και το Ναύπλιο μέχρι το 1388.

Ενδιαφέρουσα περίπτωση, τέλος, αποτελεί το σώμα των Καταλανών μισθοφόρων στρατιωτών, οι οποίοι είχαν κληθεί στις αρχές του 14ου αιώνα να υπηρέτησουν τον βυζαντινό αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο σε στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον των Οθωμανών. Μετά τη δολοφονία του αρχηγού τους και τη συνακόλουθη επανάστασή τους άρχισαν την πορεία τους από τη Θράκη προς τη Μακεδονία και την κεντρική Ελλάδα με κατακτητικούς σκοπούς. Φτάνοντας στη Θεσσαλία, νίκησαν στον Αλμυρό το 1311 τον στρατό των Γάλλων Δελαρός και έγιναν κύριοι του δουκάτου των Αθηνών, το οποίο διατήρησαν μέχρι το 1379.

Ένα άλλο μισθοφορικό στρατιωτικό σώμα, η Εταιρεία των στρατιωτών της Ναβάρρας, βρέθηκε επίσης για λίγα χρόνια κυρίαρχος περιοχών στη νότια Ελλάδα. Το 1379 οι Ναβαρραίοι κατέλαβαν τη Θήβα και το 1381 τη Λειβαδεία, αποσπώντας τις από το καταλανικό δουκάτο των Αθηνών. Τις περιοχές αυτές τις διατήρησαν μέχρι το 1388. Την ίδια εποχή, και συγκεκριμένα το 1381, κατάφεραν να πάρουν τη θέση των Ιωαννιτών ιπποτών στην ηγεμονία της Αχαΐας, την οποία διατήρησαν μέχρι το 1402.

Το ενδιαφέρον σχετικά με όλα τα παραπάνω λατινικά κρατίδια δεν επικεντρώνεται μόνο στην ταυτότητα του κυρίαρχου ή στη διάρκεια της κυριαρχίας, αλλά και στις επικυριαρχίες που επικράτησαν τόσο κατά τη διάρκεια της ύπαρξης της λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης όσο και μετά την κατάρυσή της και την ανασύστασή της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η επικυριαρχία δεν ήταν μόνο μια υποχρεωτική υπαγωγή που ενίσχυε το γόητρο του επικυρίαρχου, αλλά πολλές φορές και επιθυμία ή ανάγκη των ηγεμόνων, οι οποίοι έτσι αισθάνονταν ασφαλείς ή και διέσωζαν το κρατίδιό τους από τις κάθε είδους εχθρικές επιβουλές. Μέχρι το 1261 οι επικυρίαρχοι ήταν δύο, γύρω από τους οποίους συσπειρώνονταν τα λατινικά κρατίδια του ελληνικού χώρου, ο Λατίνος αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης και η Βενετία, οι οποίοι δεν αναγνώριζαν κανέναν επικυρίαρχο. Δύο ισχυροί πόλοι, σε έναν από τους οποίους ή και στους δύο ταυτόχρονα προσδένονταν υποχρεωτικά όλοι οι ηγεμόνες.

Με το τέλος της λατινικής αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης και μέχρι την οθωμανική κυριαρχία στον ελλαδικό χώρο τη θέση του αυτοκράτορα ως επι-

κυρίαρχου για όσα από τα λατινικά κρατίδια είχαν επιβιώσει κατέλαβαν, εκτός από την πάντα παρούσα Βενετία, οι Ανδεγαυοί βασιλείς της Νεάπολης. Το 1267, μετά από συμφωνία που υπογράφηκε στο Βιτέρμπο, ο Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος παραχώρησε στον βασιλιά της Νεάπολης Κάρολο τον Ανδεγαυό την ηγεμονία της Αχαΐας, διατηρώντας ο ίδιος την επικαρπία. Την ίδια χρονιά ο Κάρολος, ύστερα από συμφωνία με τον έκπτωτο Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο Β', προς τον οποίο θα πρόσφερε στρατιωτική βοήθεια για την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης, απέκτησε όσα επικυριαρχικά δικαιώματα διατηρούσε εκείνος πριν από την πτώση του. Αυτά αφορούσαν την ηγεμονία της Αχαΐας, τα νησιά του Αιγαίου, την Κέρκυρα και τις λατινικές κτήσεις στην Ήπειρο. Με τις δύο αυτές συμφωνίες όλος ο φραγκοκρατούμενος ελληνικός χώρος έγινε στην πραγματικότητα εξάρτημα του ανδεγαυικού βασιλείου της Νεάπολης. Το 1278, μετά τον θάνατο του Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου, ο Κάρολος πρόσθεσε στους πολλούς τίτλους του και εκείνον του πρίγκιπα της Αχαΐας, ενώ το 1301 ο εγγονός του, Φίλιππος του Τάραντα, ως άμεσος ή έμμεσος κυρίαρχος όλων των φραγκικών κτήσεων στην Ελλάδα, έλαβε τον χαρακτηριστικό τίτλο *δεσπότης της Ρωμανίας*.

Και τα δύο κράτη, η Βενετία δηλαδή και το ανδεγαυικό βασίλειο της Νεάπολης, τα οποία δρούσαν ως επικυρίαρχες δυνάμεις στον ελληνικό χώρο, κατείχαν, όπως ήδη έχει αναφερθεί, κατά τη διάρκεια του 13ου και 14ου αιώνα και κτήσεις ως άμεσοι κυρίαρχοι. Σε αυτό είχε βοηθήσει το γεγονός ότι προηγουμένως ήταν επικυρίαρχοι στον ίδιο ή άλλο χώρο, ενώ στη συνέχεια η παρουσία τους ως άμεσων κυρίαρχων βοήθησε στην επέκταση της επικυριαρχίας τους και σε άλλες περιοχές.

Η Διανομή των εδαφών της Ρωμανίας και η πραγματικότητα

Η πρώτη συμφωνία για τη διανομή των εδαφών της Ρωμανίας μεταξύ των Σταυροφόρων πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1204, πριν από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Η τελική συμφωνία, η οποία δεν διέφερε από εκείνη του Μαρτίου, επικυρώθηκε τον Αύγουστο του 1204, ενώ τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου έγινε η επίσημη παραχώρηση των εδαφών υπό μορφή φέουδων από τον Λατίνο αυτοκράτορα Βαλδουίνο της Φλάνδρας προς όλους τους δικαιούχους.

Στη Διανομή συμπεριλήφθηκαν όλα τα εδάφη της βυζαντινής αυτοκρατορίας, η περιοχή δηλαδή της Θράκης γύρω από την Κωνσταντινούπολη και τα νησιά του Μαμαράς, ο χερσαίος και ο νησιωτικός ελλαδικός χώρος, η Αλβανία στα δυτικά και η Μικρά Ασία στα ανατολικά.

Τμήμα της Θράκης, η Μικρά Ασία μαζί με τα μεγάλα νησιά του Μαρμαρά, τη Σαμοθράκη, τη Λήμνο, τη Σκύρο, τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο, την Κω και την Τήνο κατακυρώθηκαν στον Λατίνο αυτοκράτορα.

Η ζώνη που κάλυπτε την Αλβανία και τη δυτική Ελλάδα, από το Δυρράχιο μέχρι τη Νικόπολη και την Άρτα, η Αιτωλία και η Ακαρνανία, και πιο εσωτερικά τα Ιωάννινα και η Οχρίδα περιήλθαν στη Βενετία. Στην ίδια επίσης κατακυρώθηκαν τα νησιά του Ιονίου, η βόρεια και δυτική ακτή της Πελοποννήσου από την Πάτρα μέχρι τη Μεθώνη, στο εσωτερικό από τα Καλάβρυτα περίπου μέχρι τη Φιγαλία (χωρίς την Αρκαδία) και η επαρχία της Λακεδαιμονίας. Από νησιά η Βενετία εξασφάλισε την Άνδρο, την Αίγινα και τη Σαλαμίνα, ενώ στην Εύβοια το βόρειο και νότιο άκρο της.

Οι υπόλοιπες περιοχές, τμήμα δηλαδή της Αλβανίας, η Μακεδονία από τον ποταμό Βαρδάρη μέχρι τις Πρέσπες, η Θεσσαλία, η ανατολική Στερεά Ελλάδα και από την Πελοπόννησο η Αργολίδα περιήλθαν στους σταυροφόρους, μεταξύ των οποίων και ο Βονιφάτιος ο Μομφερρατικός, ο οποίος εξασφάλισε το μεγαλύτερο μερίδιο μεταξύ των σταυροφόρων.

Από τη συμφωνία της Διανομής των εδαφών της Ρωμανίας απουσίαζε η Κωνσταντινούπολη και η Κρήτη. Η πρωτεύουσα μοιράστηκε ανάμεσα στον Λατίνο αυτοκράτορα και τη Βενετία, η οποία εξασφάλισε αποβάθρες και άλλους χώρους μέσα στην πόλη. Η Κρήτη, όπως είδαμε, είχε παραχωρηθεί πριν από τη Διανομή στον Βονιφάτιο τον Μομφερρατικό, γεγονός που αναγνωρίστηκε στη συνέχεια από τους υπόλοιπους σταυροφόρους.

Το σχήμα της λατινικής κυριαρχίας, όπως καταγράφεται στο έγγραφο της Διανομής, δεν επικράτησε απολύτως εξαιτίας διαφόρων συγκυριών. Οι σταυροφόροι δεν υπολόγιζαν τη δημιουργία των δύο ελληνικών κρατών, της αυτοκρατορίας δηλαδή της Νίκαιας και του κράτους της Ηπείρου, τα οποία ως συνεχιστές της βυζαντινής αυτοκρατορίας διεκδικούσαν τα εδάφη της και την πρωτεύουσα. Δεν υπολόγιζαν ακόμη τις σχετικές δυσκολίες στην κατάληψη του χώρου που ο καθένας πήρε κατά τη Διανομή, τους διαφορετικούς στόχους που έθεσε καθένας στη συνέχεια, καθώς και άλλους φιλόδοξους διεκδικητές.

Έτσι, εξαιτίας της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, ο Λατίνος αυτοκράτορας δεν κατέλαβε παρά ελάχιστα εδάφη από εκείνα που του αναλογούσαν στη Μικρά Ασία, και περιορίστηκε στην Κωνσταντινούπολη, σε τμήμα της Θράκης, καθώς και στην περιοχή της Βιθυνίας και τις βορειοδυτικές ακτές της μικρασιατικής χερσονήσου μέχρι το Αδραμύτιο στα νότια. Από την άλλη πλευρά, το κράτος της Ηπείρου κατέλαβε αρχικά περιοχές της δυτικής Ελλάδας που είχαν κατακυρωθεί στη Βενετία, και στη συνέχεια επεκτάθηκε προς την κεντρική Ελλάδα, όπου είχαν εδραιωθεί οι φραγκικές ηγεμονίες υπό τον Βονιφάτιο τον

Μομφερρατικό, καθώς και στην Κέρκυρα μετά από πολύ σύντομη βενετική κυριαρχία. Ταυτόχρονα, τα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου, τα οποία ενδιέφεραν τη Βενετία, είχαν καταληφθεί είτε από πειρατές είτε από ιταλικές οικογένειες. Ακόμη και η Πελοπόννησος, μοιρασμένη, σύμφωνα με τη Διανομή, ανάμεσα στον Βονιφάτιο τον Μομφερρατικό και τη Βενετία κυριεύτηκε, ύστερα από συμφωνία και με τους δύο αρχικούς ενδιαφερόμενους, από τον Φράγκο Γοδεφρείδο Βιλλαρδουίνο.

Από τα νησιά του Αιγαίου, κατακυρωμένα άλλα στον Λατίνο αυτοκράτορα και άλλα στη Βενετία, οι Κυκλάδες και οι Σποράδες καταλήφθηκαν από βενετικές οικογένειες εξουσιοδοτημένες από την πόλη τους, ενώ τα Δωδεκάνησα και τα νησιά του βόρειου Αιγαίου γνώρισαν κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα περίοδο κυριαρχίας Βυζαντινών και Γενουατών, μέχρι την οριστική τους κατάληψη στις αρχές του 14ου αιώνα από τους Γενουάτες (Χίος, Λέσβος, Λήμιος, Θάσος) και τους Ιωαννίτες Ιππότες (Δωδεκάνησα). Η Εύβοια, που τα δύο άκρα της είχαν κατακυρωθεί στη Βενετία, καταλήφθηκε ολόκληρη από τον Βονιφάτιο τον Μομφερρατικό και παραχωρήθηκε αμέσως σε τρεις ευγενείς από τη Βερόνα, από τους οποίους πολύ γρήγορα έμεινε μόνο ένας, με τη Βενετία ως επικυρίαρχο να εποφθαλμιά συνεχώς το νησί.

Οι μεγάλες αλλαγές αφορούν το μερίδιο της Βενετίας, η οποία ανεξάρτητα από τις δυσκολίες που συνάντησε στη διεκδίκηση όσων εδαφών της είχαν παραχωρηθεί, σχεδίασε την πολιτική της έτσι ώστε να περιέλθουν σ' αυτήν περιοχές και θέσεις που πραγματικά την ενδιέφεραν. Γνώστης του ελληνικού χώρου και ευρύτερα της ανατολικής Μεσογείου ήδη από παλαιότερες εποχές, ήξερε το συμφέρον της και το διεκδίκησε με τον καλύτερο τρόπο με συμφωνίες, αγορές, επικυριαρχίες και εξουσιοδοτήσεις κατάκτησης προς τους πολίτες της. Ο σχεδιασμός της Βενετίας αποδείχτηκε σωστός και μακρόβιος.

Αντίθετα, οι σταυροφόροι κατάκτησαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τα εδάφη που παρέλαβαν με τη Διανομή και ίδρυσαν ηγεμονίες, οι οποίες όμως αποδείχτηκαν είτε βραχύβιες είτε – όσες από αυτές κατόρθωσαν να επιβιώσουν για μεγάλες χρονικές περιόδους – αδύναμες πολιτικά και οικονομικά. Το μεγαλύτερο μέρος εξάλλου των σταυροφόρων ήταν κατεξοχήν στρατιώτες και όχι διπλωμάτες ικανοί να χειριστούν ικανοποιητικά, ιδιαίτερα κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά το 1204, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν στις ηγεμονίες τους.

Τις θέσεις των σταυροφόρων ή της Βενετίας διεκδίκησαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, είτε Βυζαντινοί, είτε οικογένειες από διάφορες ιταλικές πόλεις, είτε περιπλανώμενοι πειρατές. Οι διαφορετικές κυριαρχίες διαδέχονταν – ομαλά ή όχι – η μια την άλλη σε πολλές από τις περιοχές του ελληνικού χώρου, ενώ σε

άλλες η λατινική κυριαρχία υπήρξε συνεχής. Είναι γεγονός ότι οι φραγκικές ηγεμονίες φθείρονταν σταδιακά και συρρικνώνονταν ήδη από το πρώτο μισό του 13ου αιώνα και μέχρι τα μέσα του 15ου αιώνα, οπότε η οθωμανική κατάκτηση διέλυσε όσες είχαν απομείνει. Αντίθετα, οι βενετικές αποικίες και εν μέρει οι λίγες γενονατικές άντεξαν τις πιέσεις, πολιτικές και οικονομικές, και επιβίωσαν και πέραν του 15ου αιώνα.

Ο λατινικός πληθυσμός στον ελληνικό χώρο

Ο λατινικός πληθυσμός στα λατινικά κράτη του ελληνικού χώρου παρέμεινε πάντοτε εξαιρετικά περιορισμένος, ιδιαίτερα μάλιστα στα φραγκικά κράτη της ηπειρωτικής Ελλάδας. Αν εξαιρέσει κανείς τις οικογένειες των κυρίαρχων και εκείνες των αξιωματούχων τους, οι οποίοι αποτέλεσαν και την άρχουσα τάξη των κατά τόπους κρατών, οι ελληνικές περιοχές δέχτηκαν ελάχιστους Λατίνους ως μόνιμους κατοίκους στα εδάφη τους. Στις αρχές λοιπόν του 13ου αιώνα ο ελληνικός πληθυσμός είχε να αντιμετωπίσει μόνο τους αρχηγούς και μέλλοντες ηγεμόνες με τον κύκλο τους και όχι έναν λατινικό πληθυσμό που θα έφτανε μαζικά για εγκατάσταση πλάι τους ή στη θέση τους. Μαζικές μετακινήσεις είτε κατευθείαν από τη Δύση είτε από τα σταυροφορικά κράτη της ανατολικής Μεσογείου προς τις ελληνικές περιοχές δεν έγιναν ποτέ. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται όλα τα φραγκικά και ιταλικά κράτη, εκτός από εκείνα της Βενετίας και εν μέρει της Γένονας.

Οι βενετικές αποικίες στον ελληνικό χώρο προσέλκυσαν σημαντικό αριθμό Βενετών εμπόρων, κυρίως στα αστικά κέντρα και τα λιμάνια, για μόνιμη ή ημιμόνιμη εγκατάσταση. Η Κρήτη, ειδικά, με τους οργανωμένους αποικισμούς του 13ου αιώνα ήταν ο μόνος ελληνικός χώρος που δέχτηκε για μόνιμη εγκατάσταση εκτός από τους εμπόρους και έναν αξιοσημείωτο αριθμό Βενετών της μεσαίας και ανώτερης τάξης, οι οποίοι παρέλαβαν γη στο νησί ως φέουδα και αποτέλεσαν την τοπική φεουδαρχική άρχουσα τάξη, πλάι στην ολιγάριθμη αντίστοιχη ελληνική. Έτσι, δεν είναι τυχαίο που η Κρήτη αποτέλεσε τη μόνη επίσης περιοχή, στην οποία κατά τη διάρκεια του 13ου αιώνα ξέσπασαν ισχυρές επαναστάσεις που απείλησαν όχι μόνο την τάξη στο νησί, αλλά και την ίδια τη βενετική κυριαρχία. Παρά το γεγονός ότι οι επαναστάσεις αυτές δεν είχαν ξεκάθαρα απαλευθερωτικό χαρακτήρα, ωστόσο αποτέλεσαν μια δυναμική αντίδραση στη νέα πολιτική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση που επιβλήθηκε. Αντίθετα, όπου η τοπική άρχουσα τάξη των Ελλήνων γαιωκτημόνων, όπως εκείνη στην ηγεμονία της Αχαΐας, δεν έχασε τα προνόμιά της, η αντίδραση στον νέο κυρίαρχο ήταν περιορισμένη ή ανύπαρκτη.

Οι Φράγκοι ηγεμόνες προσπάθησαν να ασκήσουν πολιτική προσέγγισης του ντόπιου πληθυσμού, γνωρίζοντας ίσως, λόγω του μικρού αριθμού τους, την αυταξία τους για πλήρη ανατροπή της μέχρι τότε κατάστασης. Η Βενετία, από την άλλη, σχεδίασε εξ αρχής μια ξεκάθαρη πολιτική οργάνωσης αποικιών υπό την άμεση εξάρτησή της. Και ενώ για τα φραγκικά κράτη δεν υπήρχε μητρόπολη, παρά μόνο επικυριαρχος, για τα βενετικά κράτη η παρουσία της μητρόπολης ήταν καθοριστική. Ωστόσο, οι δύο αυτές εκ διαμέτρου αντίθετες πολιτικές υπήρξαν καθοριστικές ως προς την επιβίωση και την ανάπτυξη των λατινικών κρατών. Ενώ τα φραγκικά κράτη ήδη από τον 13ο αιώνα αγωνίζονταν να επιβιώσουν παρουσιάζοντας πολιτική αστάθεια, η βενετική επικράτεια στον ελληνικό χώρο επεκτεινόταν εδαφικά και παρουσίαζε πολιτική σταθερότητα και συνεχή οικονομική ανάπτυξη.

Η μεγάλη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας στις περισσότερες από τις αποικίες της επέτρεψε την εγκατάσταση εκεί όχι μόνο εκπροσώπων της αστικής και της φεουδαρχικής τάξης, αλλά σταδιακά και μελών από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα της μητρόπολης, ως απλών επαγγελματιών, ναυτικών, στρατιωτών, ακόμη και αγροτών στη νέα τους πατρίδα. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές από τον 14ο αιώνα και εξής κυρίως στην Κρήτη και στο Ιόνιο, και λιγότερο στις υπόλοιπες αποικίες, οι οποίες εξάλλου ήταν κυρίως λιμάνια με πολύ μικρή ενδοχώρα. Παράλληλα, και σχεδόν αποκλειστικά στα λιμάνια των βενετικών αποικιών, παρατηρείται εγκατάσταση – μόνιμη ή προσωρινή – προσώπων, κυρίως εμπόρων ή ναυτικών, από άλλες δυτικοευρωπαϊκές περιοχές (π.χ. άλλων Ιταλών, Ισπανών, Γάλλων κλπ.).

Ο περιορισμένος αριθμητικά λατινικός πληθυσμός στα φραγκικά κράτη και η μικρή διάρκεια ζωής των περισσότερων από αυτά αποτελεί την αιτία που τα ίχνη των Λατίνων στις περιοχές αυτές είναι λίγα έως ελάχιστα. Αντίθετα, η κληρονομιά που άφησε η Βενετία στις περιοχές που υπήρξαν τμήμα της επικράτειάς της είναι μεγάλη. Οι Φράγκοι ηγεμόνες και φεουδάρχες δέθηκαν με τον τόπο, αλλά αποτελούσαν έναν κόσμο τελείως ξεχωριστό από εκείνον του ντόπιου πληθυσμού. Στις βενετικές αποικίες, αντίθετα, με την πάροδο των χρόνων, και με εξαίρεση τους ανώτατους αξιωματούχους που στέλνονταν από τη μητρόπολη, ένας μεγάλος αριθμός Βενετών γεννιόταν, μεγάλωνε, ζούσε σ' αυτές και συνέδεε τα συμφέροντά του μαζί τους. Όλοι αυτοί, αν και παρέμεναν πάντα Βενετοί, δένονταν με τον τόπο της γέννησής τους και είχαν άμεση σχέση και επαφή με τον ντόπιο πληθυσμό. Έλληνες και Βενετοί ήλθαν πολύ κοντά, με αποτέλεσμα την καλύτερη δυνατή συμβίωση των δύο στοιχείων και την κοινωνική συνοχή στις βενετικές αποικίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A History of the Crusades*, επιμ. Κ. Μ. Setton, 1. *The First Hundred Years*, έκδ. Μ. W. Baldwin, Μιλγουέικ – Λονδίνο 1969· 2. *The Later Crusades*, έκδ. R. L. Wolffand – H. W. Hazard, Μάντισον Ουϊσκόνσιν 1975.
- Ph. Argenti, *The Occupation of Chios by the Genoese and their Administration of the Island*, τόμ. 1-3, Καίμπριτζ 1958.
- Σ. Ν. Ασωνίτης, *Ανδηγαυική Κέρκυρα (13ος-14ος αι.)*, Κέρκυρα 1999, σελ. 333-335.
- Μ. Balard, *La Romanie génoise (XIIe - debut du XVe siècle)*, τόμ. 1-2, Γένοβα 1978.
- Γοδεφρείδου Βίλλαρδουίνου, *Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης*, μετάφρ. Κ. Αντύπα, εισαγωγή Γ. Σαραφιανού, Αθήνα 1985.
- A. Bon, *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205-1430)*, Παρίσι 1969.
- S. Borsari, *Il dominio veneziano a Creta nel XIII secolo*, Νεάπολη 1963.
- S. Borsari, *Studi sulle colonie veneziane in Romania nel XIII secolo*, Νεάπολη 1966.
- A. Carile, *Per una storia dell'Impero Latino di Costantinopoli (1204-1261)*, Μπολόνια 1972.
- Ελληνική Ιστορία*, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. 25, Αθήνα 1992, σελ. 231-237.
- G. Hill, *A History of Cyprus*, τόμ. 1-3, Καίμπριτζ 1972.
- Aneta Ilieva, *Frankish Morea (1205-1262)*, Αθήνα 1991.
- Ιστορία της Κύπρου*, τόμ. 4, Μέρος Α', *Μεσαιωνικών βασιλείων – Ενετοκρατία*, Λευκωσία 1995· τόμ. 5, *Μεσαιωνικών βασιλείων – Ενετοκρατία, Μέρος Β'*, Λευκωσία 1996.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Θ', Αθήνα 1979, σελ. 36-41, 76-84, 244-316.
- Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, επιμ. B. Arbel – B. Hamilton – D. Jacoby, Λονδίνο 1986.
- A. Luttrell, *The Hospitallers in Cyprus, Rhodes, Greece and the West 1291-1440*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1978.
- A. Luttrell, *Latin Greece, the Hospitallers and the Crusades 1291-1440*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1982.
- A. Luttrell, *The Hospitaller State on Rhodes and its Western Provinces 1306-1462*, Variorum Reprints, Άλντερσοτ – Μπρούκφιλντ – Σιγκαπούρη – Σίδνεϋ 1999.

- A. Luttrell, *The Hospitallers of Rhodes and their Mediterranean World*, Variorum Reprints, Άλντερσοτ – Μπρούκφιλντ 1992.
- Χρύσα Α. Μαλτέζου, *Η Κρήτη στη διάρκεια της περιόδου της βενετοκρατίας (1211-1669)*, Κρήτη 1990 (= Κρήτη: *Ιστορία και Πολιτισμός*, τόμ. 2, Κρήτη 1988, σελ. 105-161).
- D. M. Nicol, *Byzantium and Venice, A Study in diplomatic and cultural relations*, Καίμπριτζ 1988.
- Ροβέρτου του Κλαρί, *Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης*, μετάφρ. Μπ. Λυκούδη, επιμ. Κ. Αντύπα – Γ. Σαραφιανού, εισαγωγή – σχόλια Γ. Σαραφιανού, Αθήνα 1990.
- K. M. Setton, *Athens in the Middle Ages*, Λονδίνο (Variorum Reprints) 1975.
- K. M. Setton, *Catalan domination of Athens 1311-1388*, Λονδίνο 1975.
- Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*, τόμ. II, *L'età del Comune*, επιμ. G. Cracco – Gh. Ortalli, Ρώμη 1995, σελ. 155-299.
- F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au Moyen Age*, Παρίσι 1975 (α' έκδοση, 1959).
- Π. Λοκ, *Η Φραγκοκρατία στο Αιγαίο, 1204-1500*, Αθήνα 1998.
- Όψεις της Ιστορίας του βενετοκρατούμενου Ελληνισμού, Αρχαιικά τεκμήρια*, επιστημ. διεύθυνση Χρύσα Α. Μαλτέζου, Αθήνα 1993.
- Ν. Σβωρόνος, *Το νόημα και η τυπολογία των κρητικών επαναστάσεων του 13ου αι.*, «Σύμμεικτα» 8 (1989), σελ. 1-14.
- Venezia e Creta*, Atti del convegno internazionale di studi, (Iraklion-Chanià, 30 settembre – 5 ottobre 1997), επιμ. Gh. Ortalli, Βενετία 1998.